

1.

Törékeny, ritkán megszólaló költő volt, a század egyik legnagyobbja. Már életében szeretetteljes figyelem vette körül, amely halála óta észrevétlenül nő áradó fényességgel. Emlékszem, amikor még kézzel írták és terjesztették a *Harmadnapon* verseit, mert nem jelenhettek meg, úgy olvastam, hogy mindenről megfeledkeztem. Észre sem vettem, beesteledett, de még mindig faltam a töredezett papíron az izzó mondatokat a templom lépcsősorán... Egy más világ tárult elém, feltámadó fájdalmakat szabadított fel bennem. Elemi erővel hatott, újjászült, felnőtte formált, azonnal „az én költőm” lett Ady mellett (aki már évek óta nézett rám íróasztalomról, virrasztó némasággal, kalapján hervadó virággal).

Azután jött a többi: a *Nagyvárosi ikonok*; mint váratlan, személyes ajándék, a *Szálkák*. Később, kissé megkésve, kötetbe összegyűjtött kis remekművű prózai írásai, hogy megtörténjen az evangéliumi csoda, amelyről költői nyelvvel kapcsolatban oly sokszor beszélt *Pilinszky*: „A művészetben a süketek hallanak, a vakok látnak, a bénák járnak, minden fogyatékoság teremtő es magasrendű erővé válhat.”

Vallomásainak kivételes ereje volt, gondolatainak energiája, csöndjeinek minden-séghangja. Legtöbbször hallgatott, hogy minél többen megértsék. Mi a fontos. Mi az a kevés, ami kell az élethez: Jézus, az Evangélium, Dosztojevszkij, Simone Weil. Tanúságtevő volt, aki a csillagokat, a porszemet is tudta, hogy minden lényegtelen elrejtve az igazat fogalmazza meg.

Százszor elmentem szobája ajtajáig, azután bekopogtam. Megismertem. Más lett az életem. „Nem kell mindent olyan komolyan venni” – mondta. És komolyan vette ő is.

Meghalt. Váratlanul és fiatalon. De nem telik el nap, hogy ne hallanánk róla, ne jelenne meg valami, egy mondat legalább. Könyvek, tanulmányok, verselemzések próbálják megfejteni egyszerűségének titkát, tisztaságának sugárzását. Kozmikus szomorúság, örökös emberi fájdalmak sütnek soraiból. Magányosságra kárhozott lélek volt. Hívó, akinek önmagában van temploma. A megváltásban hitt, a végső isteni mozdulatban, amely az idők végeztével rendet visz a világba.

Naplójának töredékes feljegyzései is ezt igazolják: „Bárkinek írunk: hiedelem. Egyedül Istennek írunk! Ezt a felebaráti szeretet elragadtatásában is tudnunk kell.”

Isten intellektussal meg nem közelíthető. „Az intellektus a kopár tájban kopár tájat lát – a művész szépséget” – írta 1964-ben. És vállalta a század botrányait, átélte es megszenvedte, hogy eljusson a titokzatos mélységekbe... (Van Gogh és Dosztojevszkij után Jézust talán ő értette a legjobban.)

Zaklatott, vérző világunkban – versei – kapaszkodót kínálnak. Élni segítenek. Jární, még ha botorkálva is. Ahogyan az Apokrifben: „...egy ember lépked hangta-

lan./ Nincs semmije, árnyéka van. / Meg botja van..." így, összekapaszkodva, felhőkbe fogózva bírhatjuk ki a földi poklokat, szüntelen küszködésünket, a megaláztatásokat.

P i I n s z k y költészetéből vakító fény szűr a szemünkbe. Amilyen sehol nem található. Csak ott. Nála. Vértől, gyolcs-fehér fénysugár tör át minden sötétségen, hogy utat találjon a kereszthez, ahol vele együtt mi is leroskadhatunk. Megpihenhetünk. Boldogan sírhatunk. Időtlen minden. „Mintha egy égbolt madár közeledne.”

2.

Sokáig nehezen élt. Nagy szegénységben. Szobája fűtetlen, ő maga éhezett. Télikabátja nem volt. Baráti, biztató szóért végiggyalogolta a várost. Szerzetesarcát szerettem én is, mert abból egyszerűség és gyermeki bizalom áradt. Megy a téli fasorban. Közben cigarettázik... Átvág az utcán. Azután eltűnik örökre. Ez az utolsó kép róla. Temetése 1981. június 4-én volt. Perzselő, forró nyárban. Költészetében valami árva hit bolyong, csontig szaggató szorongás. Apokaliptikus képek villannak föl kopár szavaiból, nagy tüzek mondataiból. Istent kereste és találta meg leborulva előtte, hogy elsuttogja: „Uram, nem tanítottál meg élni!” És a félelem elcsitult. Egy kéz becsukta jegyzetfüzetét, ahol már csak kusza töredékek sorjázta.

3.

Többen föltették a kérdést: Hány *Pilinszky* van? A *Nagyvárosi ikonok* költője, aki lassan megszenvedve, végletekig kimunkálta sorait, vagy a *Szálkák* váratlan, lávaszerűen kitörő versek alkotója? Sokan az utóbbit is kettéosztják, külön korszakként kezelve az utolsó oldalakat. A baj ott kezdődik, amikor egyesek kiemelik a pályaszakaszokat, míg a szabadversek köteteit idegenkedéssel elmarasztalják. Talán nem lapozzuk eleget, s úgy ezeket a munkáit. Lenyűgöző alázat, öntörvényű biztonság, a vallomás hihetetlen ereje és mélysége sugárzik belőlük. Az életmű egységét mindig szem előtt kell tartani. E nélkül minden megközelítés torzító előítéllettől lesz terhes, tévedés és félreértés csapdáiban vergődik. Kérdezzük meg a költőt, az ő válasza minden felesleges vitát kizár: „Amiként kezdtem, végig az maradtam. / Ahogyan kezdtem, mindvégig azt csinálom. / Mint a fegyenc, ki visszatérve / falujába, továbbra is csak hallgat, / szótlanul ül pohár bora előtt.”

4.

Sokszor próbáltam megközelíteni *Pilinszky életművét*, Mi az, ami a legfontosabb? A megrendítő egyszerűség, a pontos megfogalmazás. Egyetlen szívverésében is a mindenség dobog. Mintha az ég falára gyászjelentést karcolt volna a Krisztus-sorsú emberiségről, verseiben, prózai írásaiban, töprengéseiben, saját hírességét feledve Istent kereste és dicsérte fáradhatatlanul. Olykor már személytelenül, elfúló hangon zengte a teremtés csodáit. Veronika-kendővé zsugorodva, magára égette a szenvedő Krisztus véres-fájdalmas arcát.

5.

„Mert elhallgatnak akkor mindenek” – kezdi *Pilinszky* hatalmas költeményét. Lassan, szinte szavanként építi a mondatokat. Beláthatatlan szenvedések vérző képei lobbanak föl: fogolytáborok a kockacsendben, csontváz-fegyencek mélyvilági kínja, legszemélyesebb élete.

Nagy keresztény kiáltás ez a vers. Apokaliptikus látomás. Némán kopog üteme. Csörömpölve lépked az árnyalak a tűző köveken át, hogy hazajusson végül.

A félelem mindennapos a gondolkodók legjobbjainál. A János-evangéliumtól Szent Ágostontól Jakob Böhmén és Kierkegaardon át Martin Heideggerig. Sigmund Freudig és Eric Frommig találkozunk a keserű felismeréssel: az ember magára maradt lett. E céljavesztettségben, a hiábavaló küszködésben kozmikus aggodalom nehezedik rá. A minden egész eltörött világban, a magányos, útját nem lelő büntudatot érez. Az Istenhez térést akadályozó bűn félelmének a forrása.

Az *Apokrif* első része erősen magán hordozza az apokaliptikus műfajának beszédmódját. A második „szoltáros” panaszdal, vágyakozó-szemrehányó könyörgés. A harmadik, befejező részben újra megfordul a költői hang. Megvilágosodik, kitől várja szorongató árvaságának feloldását, léte céltalanságának értelmessé rendezését: „Látja Isten, hogy állok a napon”.

6.

Az Apokrif szomszédságában egy rövid vers áll: *Négysoros* Zuhogó képek, kemény, fémesen csillogó szavak, – plakátmagányban ázó éjjelek, szál villanykörte, erőszakos halál – a huszadik századi kiszolgáltatott ember szenvedését kevesen fogalmazták meg ilyen tömörséggel.

Ha egy verset kéne kiválasztanom, ami legjobban kifejezi a költőt, vajon melyik lenne az? Nem folyamatos hallgatására gondolok, szenvedése téli havára, Istene némaságára, ahogy a végsőkig csiszolja szavait. Az örökkévaló megrendültség állapotára, amelyben élt.

Az *Intelem* című verse fejezi ki legjobban a virrasztó költőt, az őrzőt; „Ne a lélekzetvételt. A zihálást. / Ne a nászasztalt. A lehulló / maradékot, hideget, árnyakat. / Ne a mozdulatot. A kapkodást. / A kampó csöndjét, azt jegyezd. / Arra figyelj, amire városod. / az örök város máig is figyel: / tornyaival, tetőivel, / élő és halott polgáiraival. / Akkor talán még napjaidban / hírül adhatod azt, miről / hírt adnod itt egyedül érdemes. / Írnok, / akkor talán nem jártál itt hiába.”

7.

Fekszem az ágyban: *Pilinszky* nagylemezét hallgatom. Észrevétlenül beesteledett, s most hangja a derengő fény a szoba-nagy sötétben. Föltámadt, itt van a tovatűnt angyal... verseit mondja.

„Pilinszky már nem is költő – állapította meg Gyurkovics Tibor – hanem fogalom, rebbenés, jelenség, misztikum. Kevés magyar lénynek adatott meg, hogy jóformán már életében vékony, de óriásai erejű szövetté finomodjon.”

Testvérek

Csönd lesz egy pillanatra. Újabb versbe kezd: „Csak azt feledném, azt a franciát, kit / hajnalfele a szállásunk előtt/ a hátsó udvar sűrűjében láttam/ lopódzani... S már ette is, már falta is a répát... Csak azt a testet, reszkető lapockát, / a csupa bőr és csupa csont kezét. A pillantását,- azt feledném egyszer! / Ha fuldokolva is, de falt tovább, / és egyre még, és mindegy már akármit, / csak enni bármit, ezt-azt, önmagát!”

Verseit mondja *Pilinszky*. Suhannak a mondatok, az ég és föld között verődő tragédia fölzendül, mint valami soha nem hallott, különös muzsika. Kolostorcsendben bolyongó gregorián ének. Fölszisszennek a szóvégi sz-ek, pengenek a t-hangok, tűz az s-ek sistergése.

Isten is közénk telepedik észrevétlenül, hogy hallja ezt a különös kisfiú-férfit, aki küldte felé izzó látomásainak szaggató morzejeleit. Rakta össze szállkák ezreiből égre szegezett keresztjét!

Pilinszky nem szaval. Kapaszkodik a sorokba, hogy kinyilatkoztatásként zengjenek versei az áttörhetetlen magányban. Behunyom szemem, s látom, ahogy megilletődve kilép a színpadra, egészen a széléig, előre, és megáll. Az egyszál fényben jól látszik törekeny alakja. Finom mozdulatokkal kinyitja könyvét, vár, majd arca elé emeli. Nem olvassa, mintha álmodna, úgy mondja. Nem gondol semmire, csak a tolmácsolás pontosságára: egyedül van most a földön – Istennek kell beszélnie a megalázott és megszomorított emberről. Éterien tiszta hangja valami közeli égitestről érkezik ide hozzánk: magasból csendül. Ott ül ma is: ezüsthajú hatvanéves kisfiú, az örökké tartó pillanatban.

8.

Kezemben tartom – halálon túli – 1993-ban megjelent, kötetét: *Pilinszky* fényképei. Meglepetés és kedves ajándék az album, főleg a negyven saját felvétel miatt. Mi ragadta meg figyelmét? Épületek, házrészletek, templomtornyok, emberek. Főleg félközletről kapta lencsevégre a neki tetsző dolgokat, különösebb megkomponáltság nélkül. Napállástól függetlenül.

„Ha ezeket a fényképeket nem Pilinszky készítette volna – írta kritikájában Nadas Péter akkor hajlamos lennék megvonni a vállamat. De ő készítette. Ezek a válogatott képek nem indokolnak semmiféle vállvonást, hiszen ugyanarról az emberről vallanak, akit költészetéből ismerni vélünk.

S mivel e vallomásból a mesterségbeli tudás és az ihletett művészet hiányzik, mintegy a *Pilinszky János* nevű, esendő civil szemszögéből erősítik meg mindazt, amit a mesterségbeli tudás és az ihletett művészet eredményeként ismerhetünk.”

Pilinszky költészetének motívumait itt is megtaláljuk: kereszték, korpuszok, siető apácák, romjaikban is fenséges székesegyházak. Szegénység és elesettség, árnyékban rejtőző ablakok, megkopott kapuk, maréknyi törmelék. A világ sebei.

A személyes részvét szinte mindegyik képét átítatja. Költészetében az egyes embert emelte fénybe, a képeken embercsoportokat kísér figyelemmel. Négy lány a hajó fedélzetén a nyílt tengeren (korlát mögött az elsuhanó hullámokat láthatjuk). Pályaudvaron várakozók, vidám diákok, hazatérők.

A legmélyebbről világító képek Jutta Scherrer-ről készültek A szerelem közelségétől a fények delejese felizzanak.

9.

„Ha van is tudománya, maga a nyelv nem tudomány. Elsőrendűen közlés és összeköttetés. Kimeríthetetlen eszköz arra, hogy hírt adjak magamról másoknak, s azonos szinten híreket szerezzek másokról a magam számára." A beszéd tehát – vallotta *Pilinszky* adás és befogadás. Nyitottság. Szeretet.

Lírája apadni látszott, kisesszéi is fogyatkozóban voltak, folyamatosan szaporodó beszélgetései újból ráirányították a figyelmet. Sajtóban olvastuk, esti rádióban hallottuk, de igazából csak könyvalakban lehattünk benne biztosak, a riportok költője azonos önmagával. A hívő emberrel. Az emberi teljességet ostromló férfival, az istenkeresővel. „Nézd, ha megkérdezik, és egy szóval kellene válaszolnom, hogy hiszek-e, azt mondom, hiszek. Pontosabban azt, hogy igyekszem hinni... Jött a háború, és akkor volt egy tapasztalatom. Teletömtem a hátizsákomat könyvekkel. A könyvek azonban kezdtek anakronisztikussá válni. Sorra dobtam ki őket a vagonból. Nem voltak érvényesek. Végül is egy maradt, az Evangélium, de az viszont úgy maradt velem, mint egy kutya."

Már 1967-es első londoni útján lényeges dolgokat mondott ki magáról: „nem baj, ha valaki sokat ír, az se baj, ha keveset, az a baj, ha valaki túl sokat vagy túl keveset ír. Egy jó szonett nem rövidebb, mint a Háború és béke... Én úgy vagyok, hogy... Valamiképpen sakkpartinak érzem: akkor lépek, ha lépni kell... Nem az a fontos, hogy a madár hányszor csap a szárnyával, hanem hogy íveljen." (Kérdező: Cs. Szabó László)

„Isten az, aki a rossz szeretetet is kibírja – válaszolta Hegyi Bélának 1973-ban de még nagyobb dolog, hogy a jót is... Bizonyos értelemben az anyai szeretet előképe ennek, csak anyánk bírja ki, hogy szeretjük."

„Vallásos költészet a tied? – kérdezte Forgács Rezső. – Nem attól vallásos a vers, amit tematikusan elmond. Úgy vallásos, ahogy a gregorián dallam is az. Fejedelmi és szolgálai. Én a figyelmet a versnél arra összpontosítom, hogy a vers nem lehet másképp vallásos, mint amilyen vallásos töltésű éppen vagyok. Se több, se kevesebb."

Pilinszky írt verset, drámát, prózai töprengéseket, és monologizált beszélgetéseiben. Szinte rákényszerítette véleményét és akaratát a kérdezőre – figyelmeztet Rónay László – aki e nagy egyéniség sugárkörébe kerülve tudatosan alkalmazkodott sajátos logikájához.

A remény húzódik meg beszélgetései mélyén. Az a hit, hogy – bár az ember nem képes a maga erejével kiküzdeni boldogulását – Isten segítségével kibírja szenvedéseit, megpróbáltatásait.

„Én nem akarok egyéb lenni – nyilatkozta, mint tanúságtévő. Mert minden látszat ellenére, menthetetlenül egyek vagyunk... Sheryl-könyvemben, a mostani, színpadról szóló könyvemben írtam azt, hogy a nagy drámák mélyén dübörögve vagy csendben, ott gurul, mint egy vasgolyó, az, hogy egyek vagyunk. A hősök vívják a maguk párharcát, s a mélyben gurul a golyó. Többnyire csöndben."

10.

Utolsó beszélgetésünket próbálom most felidézni. Sebzett volt. És nagyon fáradt. Szavait alig hallottam, mintha mondanóját nem akarta volna mással megosztani:

– Mit csinálsz a félhomályban?

– Szemlélődéssel töltöttem a délutánt. Tudod, milyen nehéz? Iszonyú koncentrációt igényel. Úgy megvisel, mintha egész nap fát vágta volna... Nem csak az agyunkkal kell gondolkodni. És nem is kellene mindig ezt tennünk, csak egyszerűen végigcsinálni az életünket.

– Pesszimista hangulatban vagy.

– Elég a mai napnak a ma gondja, ugye milyen szépen mondja az evangélium...

De mi újság Vásárhelyen?

– Épp Németh Lászlóról volt egy előadás.

– Az jutott eszembe, amit legutóbb a tehetséggel kapcsolatban mondott. Hogyan leplezte magát Móricz... És szegény József Attila, aki a legvédtelenebb volt. Meg is ölték!

Azt mondani, azt csinálni, amit a szívünk diktál, az életveszélyes.

– Te is hasonlóan élsz.

– Én olyan vagyok, mint a gyermek, aki naponta szenved, mert nem érti, miért van annyi rossz és gonoszság itt a földön. Talán azért is írok, hogy valahol, valami tisztább szinten egészzé rakjam össze ezt az eltört világot.

– Egyedül?

– Isten segítségével.

– Sokat hűtlenkedünk.

– Isten az, aki hitetlenségünket is elnézi. Olyan kevés jót teszünk, azt is kibírja.

Emberek között sehol nem találsz illet. Isten mindent tud rólunk, ismeri sanda gondolatainkat, mégis hűségesen szeret bennünket,

– Nehéz jónak lenni, ezt már Babits is megmondta.

– Az ember egyszerre jó és egyszerre rossz. Krisztus ezt tökéletesen tudta, s azt is, legtöbbször ezt drámai vívódások közepette éljük meg. Türelemesen vár mindenkire, hogy egyszer szeretni tudjunk.

– Nem az a baj, hogy miközben boldogok akarunk lenni, megsebezük embertársainkat?

– Ez nehéz kérdés. Az ember sohasem lehet boldog a szíve mélyéig. Írás közben, nagyritkán éreztem illet, mikor egy-egy sorra rátaláltam. Máskor is, „kint” az életben... Az a nagy probléma: lehetünk-e boldogok, ha naponta látjuk a világot szenvedő, éhező millióit! Azt hiszem, belül legtöbbször mélyen szomorúak vagyunk.

– Ezt volna jó megtudni.

– Ez volna talán az emberiség valódi története. Nem tudjuk, hány ember ül éjszaka szobája csendjében és életről, halálról töpreng. Verset olvas, zenét hallgat, mert másképpen nem bírná ki az élet szorítását.

– Segíthet a beszélgetés, az hogy néha megosztjuk gondjainkat?

– Sokszor elég egy pillantás is, és tudjuk, egy hajóban evezünk azzal az ismeretlen valakivel. Ha két ember őszinte egymáshoz, rövid idő után a leglényegesebb dolgokban azonos lesz a véleményük.

– A költő művén keresztül akar beszélni.

– Szívesen találkoztam volna Dosztojevszkijjal, de nem tudott volna többet mondani, mint a műveivel. Az alkotó a művén keresztül akar eljutni egy valódi találkozásig, ahol csak ketten vannak.

– És megérti az üzenetet?

– A költő magányosságát és gyötrődését a szavakkal. Mert a magánytól mindenki szenved.

– Lehet, soha nem találkoznak, nem ismerik meg egymást.

– Nem baj. Gondolj csak a katedrálisok építőire, névtelen kőfaragóira. Legtöbb csak azt tudta, nem éri meg, hogy elkészüljön. Mégis, mint a népdalok írói, gyönyörűséges dolgokat teremtettek.

– Boldogan haltak meg.

– Ezek a névtelen, nagyszívű emberek Istennek dolgoztak! Alázattal. Nem gondoltak a halálra, inkább valami olyasfélét éreztek, hogy beépíti őket Isten a falba. Észrevétlenül ők maguk is kövekké válnak, és ott pihennek majd az idő templomcsendjében.

– Félsz a haláltól?

– Az ember annyiszor megsebződik, hogy a végén észre sem veszi, a legmélyebbtől vérzik. Persze, ez nincs előzmények nélkül. Adok és kapok, bármennyire is vigyázok. És sokszor azoktól, akik közel állnak hozzám... Hallgasd csak rögtön kikeresem... Van Gogh imájára gondolok: „Csatavesztés a földeken. / Honfoglalás a levegőben. / Madarak, nap és megint madarak. / Estére mi marad belőlem? / Estére csak a lámpasor, / a sárga vályogfal ragyog, / s a kert alól, a fákon át, / mint gyertyasor, az ablakok, / hol én is laktam, s nem lakom, / a ház, hol éltem, és nem élek, / a tető, mely betakart. / Istenem, betakartál régen!... Csatavesztés. Igen, végül is ez az életünk. Semmi sem marad belőlünk. Mégis, bízom abban, hogy meg fogok halni, mert ezt senki nem kerülte el. Nekem is sikerül, ebben reménykedem... Mint régen, betakar bennünket Isten..

11.

Többször beszélt a boldogságról, elhárító szeretettel. Ilyenkor érezni lehetett, *Pilinszky* nem boldog ember. Az árvaság mindennapos kiszolgáltatottsága, intenzív átélése nem engedte, hogy feloldódjon a mindig áhított otthon melegében, a család, a gyermek önfeledt nevetésében.

Nem adatott meg neki. De az írás – nehéz küzdelme ellenére is – bizonyára boldogsággal ajándékozta meg. Tudta, valódi költészetet hozott létre. Kivételes és igaz művészetet. Olvasói-rajongói a sikert is elhozták neki. Önfeledten, félve, elfogódottan közeledett az új érzéshez.

Ismerték és szerették Európában is. Még a messzi Amerikában is ritkaságszámba menő ünneplésben részesítették. Párizsban és környékén a *Francia fogoly* című versét úgy mondták az emberek, mintha az övék volna: különös, fájdalmas-szép népballada. Francia nyelvre Pierre Emmanuel, Charles Dobzinsky, Lorand Gaspar fordította nagy szeretettel, barátsággal. Svédre Tomas Tranströmer, spanyolra a kubai David Chericían, szlovákra Vojtech Kondrót, szerbre Danilo Kis, németre 'Orgen Rennert... angolra Ted Hughes. Peter Jay, és az amerikai William Jay Smith...

Nevet és rangot szerzett a magyar költészetnek. Szelíden, ahogyan élt, hódította meg a nagyvilágot.

Fordítókat, barátokat említettem. Többen is írtak róla. Ted Hughes szavai: „Lehetetlen nem éreznünk, hogy költészetének szelleme a legcsupaszabb és legvédtelenebb helyzet, a megfeszítettetés krisztusi helyzete felé törekszik. Az ő hallgatása annak a pillanatnak a némasága ott a kereszten, a jajkiáltás után. Pilinszky mindekelőtt szenvedélyesen vallásos lény. A versek Istenhez való folyamodások. Mindeütt ugyanazt a gyémánt-magot találjuk: az apokalipszis utáni csöndet, amikor a szög a kezét átütötte, és a seb nem szólalhat.”

Ez a veszendő, megjavíthatatlan világ sohasem zárt. Nem rejtőzik el egészen a mély csöndben.

Újból és újból tompa energiaforrásként buzog úgy és ott, ahol nem is reméltük.

Olasz könyvét a Cenro Studi Europa Orientale adta ki sorozatában, mely erről a fuldokló kelet-európai vidékről gyűjt értékeket. A fordító Antonio Molteni.

Mint különleges zamatú óbort ízelettem olasz sorait: E sui volti rugosi invece delle lacrime scorreranno gui le aride fosse („És könny helyett az arcokon a ráncok, csorog alá, csorog az üres árok.”) „Az olasz nyelv lármásabb, mint a magyar – kapcsolódnak ide Lukácsy Sándor szavai. Mint egy parola-csattanás, mint reggeli friss zsemlye ropogása. Hogyan érvényesülnek ezen a nyelven, a vásári kikiáltók és oratórok nyelvén Pilinszky fakón metszett szépségei, jégkarc-világa, visszafogott gesztusai?..” Sok évvel később olasz fiataloktól – egy ifjú énekesnőtől – hallottam, hogy élete legnehezebb pillanatában Pilinszky szavai segítették.

12.

Nincs olyan Pilinszkyről szóló írás, ahol ne lenne szó Simone Weilről. A franciaországi utazás legnagyobb ajándéka. Párizsban véletlenül rátalál Weil egyik kötetére, ami elementáris erővel hat rá. Fölzaklatja, átformálja. újjászüli. (Az ő kedvéért újból elkezd franciául tanulni.)

„Heteket, hónapokat, éveket éltem vele – írta – Napjaink legmélyebb és legszervezenebb szellemének tartom. Nem lepett meg, amikor Gabriel Marcel századunk legkeresztényebb szerzőiének tartotta, vagy a svájci dominikánusok priorja korunk szentjének nyilvánította.

Pilinszky mély rokonságot érez Weil-el. Gondolatait, növe csendjeit, az elhallgatás felé való sodródását. Mindent benne lát visszaigazolódni. Verseiben föltűnik

törékeny alakja. cikkeiben idézi, interjúkban hivatkozik rá. Valóságos pótevangélium a számára, fogalmazta meg találóan Németh László.

Pilinszky élete legfontosabb könyvének az Újszövetséget tartotta, de sietve hozzátéveszi: „A könyvek közül századunkban Simone Weil Írását vélem a legkülönbnek. Számára stílus, élet és gondolat: egy és ugyanaz.”

Van Gogh párizsi kiállításán, képeinek első látásakor megrendülést tapasztal. Azt a bizonyos állócsillag biztosságot, mely keresztül világít minden koron, minden divaton, hangulaton, történelmi fordulón és változáson.

Verseinek olvasásakor azzal ajándékoz meg ami a mienk. Egy rabruhával, egy fegyencfejjel, egy kidöntött pléhedénnyel, hamuszín egekkel, szeles csillagokkal, poros fákkal, mélyvilági kínnal, menekülő madárhaddal, éles kövekkel, levegőtlen préssel, évmilliók halott hamujával...

A legveszendőbb ő: PILINSZKY JÁNOS

Költészetének világképét két fő motívum határozza meg: a vallásosság és az ember magányosságának, a lét örök tragikumának tudata.

Feltétlenül vissza kell kanyarodnunk katolicizmusának értelmezéséhez. Ezt a hitet Krisztus-vallásnak nevezném, amely soha nem nyugszik bele a közömbösség és a hiábavaló lét uralmába, s azzal mindig az üdvösségkeresést állítja szembe.

Pilinszky szenvedélyes, belső építkezési folyamatában ott az örök vívódás a jó kiküzdésére. Az üdvösségben látja a kiutat: „A kárhoznak mint mindennek, megvannak a maga fokozatai. A kárhozat tulajdonképpen egyenlő a semmivel. És te élsz. Minden állat és az egész növényvilág térden áll, hogy fölntartsen téged ennek a napnak a fölszínén.”

A milliós és milliós áldozatban látja a megváltást, s ebben megtalálhatjuk a másokért való létezés és gondolkodás mozzanatát is, valamint annak az üdvösségkeresésnek elutasítását, amely pusztán egyetlen létre irányul.

13.

Az induló költőt sokszor említik József Attila kései éveik kapcsán. A történelmen kívül szemlélik az időt. *Pilinszky*nél az idő valószínűleg 1944-ben állt meg. Azóta mozdulatlan, örökkön egyforma. Ahogyan a mozdulatok is megtörnek, félbemaradnak. A világból megragad egy-egy részletet, közel hozza, mikroszkopikusan vizsgálja, – s mint a tartópillérekre – illeszti költészete törékeny építményeit.

Rokonságot mutat Pierre Reverdyvel. De valójában azoknak a sorába tartozik, aki ellene mondtak Adorno híres mondásának. Legközelebb talán Paul Celan áll hozzá, ez a Bukovinából származott, koncentrációs táborokban szenvedett költő, aki Franciaországban lett végül öngyilkos. És a többiek, akik a század magánya ellen legyőzési kísérleteket tettek: Nelly Sachs, Holan, Pierre Emmanuel, Bachmann – a kor apokalipszistát jelenítették meg, a történelmi tragikum jelenéseit összekapcsolva a szenvedés fekete misztériumával.

József Attila önmagában nem tudta legyőzni a magányt, de a költészetével igen.

Pilinszky költészete diadal az árvaság, a szenvedés fölött. Fölemeli sárba zuhant arcunkat. Elveszi félelmünket. Megdőbbszent lázas soraival, fölraz: élni, élni mindhalálíg' Milyen hangos volt a huszadik század, de ő legtöbbször hallgatott. Virrasztott, hogy semmi ne kerülje el a figyelmét, mindent hírüln adjon, miről hírt adni itt érdemes. Iszonyú helyeken fordult meg, ahová a madár merészkedett. Örök védte-lenül, mint gyermek haladt a vesztőhely felé. de mindenén átvarázsolta magát, mert angyalok vigyáztak lépteire.

Gyerekkora útszéli keresztjére gondolt, amit régen látott valahol. és mindig erőt merített... Templom, harangszó, kopott Biblia segítette, hogy botladozó Karamazov Aljosaként haladjon a holdfény-összetörte utakon. Fehér zuhog feketére, minden olyan óriás, minden oly parányi, boldogok, és boldogtalanok menete vonul a köd-füst-ragyogásban.

Pilinszky sokat sírt. Sokszor érezte úgy, Isten elégedetlen vele. Nem méltó bizalmára. Az, amit szenvedő testvéreiről írt, kevés, s talán egész költészete hiábavaló.

A legnagyobb elégedetlenség volt az övé. Dosztojevskij, Van Gogh, Tarkovszkij évtizedek vívódása után érezhette azt, amit ő. Egy tekintetre vágyakozott, hogy feloldja a kínzó bizonytalanságot...

Pilinszkyról a teljesség igényével beszélni lehetetlen, akárhonnán és akárki közeledik hozzá. mindig talál neki szóló üzenetet. Mint Jézus kifogyhatatlan kenyere és hala, mindig jóllakat bennünket.

14.

Az én nemzedékemre elementáris erővel hatottak *Pilinszky* versei. Kézzele másoltuk a hallgatásra ítélt költőt. Mint féltett kincset, úgy adtuk egymásnak – egyetlen éjszakára – a töredezett papírlapokat, s rajta a megkopott költemények alig olvasható sorait. Szobák mélyében, a derengő hajnalok fényében egyre világosabb lett: ő az egyik legnagyobb élő költő. Senki sem fejezte ki nála jobban szorongó félelmünket, megcsúfolt emberi értéseinket. Katolikus? Egzisztencialista létszemlélet ismerője? Nem merült fel bennünk. Csak ittuk (egyre mohóbban) Jézus-fakasztotta forráshoz hasonló tiszta üzeneteit.

„Eltüntem, eltűnök” – írta egyik versében. Úton volt mindig, folyvást elvágódott innen. „Mindig az elhányt bádoggkanalat, / a nyomorúság limlom tájait kerestem, / remélve, hogy egy szép napon / előnt a sírás, visszafogad szelíden / a régi udvar otthonunk / borostyán csöndje, susogása. / Mindig, mindig is hazavágytam.”

Feledhetetlen emlék Bódy Gábor Psyché-filmjének indító képsora: *Pilinszky* Kazinczy Ferenc szerepében látható a vásznon. A *Pilinszky-költészet* kohóit ritka hófokú tűz működteti. Az ércből kiolvadt kevés fémből a legfinomabb mondatokat tudja kalapálni a költő. Színarany minden. Halk szívverés-ütemeket hallunk. „Szelőivel, folyóival / oly messze még a virradat. / Felöltöm ingem és ruhám. / Begombolom halálatomat.”

Egyetlen sorában, egyetlen képében évszázadok tapasztalata lüktet. Igaz, töredékesen, de így is érzékelnünk tudjuk a legfontosabbat, mert minden Krisztussal van átítatva, Isten irgalmas szeretetével.

Könyveit végigolvasva, észrevétlenül meglátjuk a gyászt általragyogó reményt: a semmi és a bűn erői ellenére is a világ azért tovább lüktet, él, küszködik... És az írnok a csillagtalán éjben fehér lapja fölé hajol és fáradhatatlanul jegyez.

Búcsúzott minden nap. Készen állt arra, hogy elmenjen. Rég elköszönt mindenkitől. Lemondott arról, hogy vadvizek csendes partján sétáló, meditáló ember lehessen. Őszi erdő arany levelekkel megterített kőasztalán vendégeskedjen. A mély csöndben befejezte a kockás irkafüzetbe fölírt sorokat:

„Ahogy öregszem, élesedik a szemem. Nem csoda, hogy keveset olvasok. A bűnt, a csalást megértem. De a csalást szavakban? Ott, azon a szinten, ahol minden bűnös valamiképpen megfürödhetne a szókimondás kései, de sose késő forrásvizében. Aki ugyanis a szavakban nem csal, nem az életét sikkasztja, sinkófalja el, hanem a valóság lehetőségét, azt pillanatot, amiben még a vesztőhely is kisimulhat, mint egy szeretett arc, amikor megbékélt álomba hatol.”

Nagyvárosi szűk szobájában, szakadt bőrű tűzfalak szomszédságában egy véget nem érő mesébe kezdett:

Hol volt, hol nem volt, élt
egyszer egy magányos farkas.
Magányosabb az angyaloknál.

Elvetődött egyszer egy faluba,
és beleszeretett az első házba, amit meglátott.

Már a falát is megszerette,
a kőművesek simogatását,
de az ablak megállította.

A szobában emberek ültek.
Istene kívül soha, senki
ilyen szépnak nem látta őket,
mint ez a tisztaszívű állat.

Éjszaka aztán be is ment a házba,
megállt a szoba közepén,
s nem mozdult onnan soha többé.

Nyitott szemmel állt egész éjszaka,
s reggel is, mikor agyonverték.

Ezzel a nyitott szemmel kell a világra és a költőre néznünk, tétován, de mindig reménykedve, ahogy haladunk az úton – hazafelé. A baljós égen lassan megy le a Nap, az alkony infravörösében sötétlő „vesszőnyi fák”. Egyre félelmetesebbek, súlyosabbak az órák, de a költő közelében nyugalmas biztonságra lelhetünk, lépkedünk mellette halkán, csendesen.

Nehéz a mázsás cipő, a kabát. A szívünk is, mint a kő. És a kereszt a vállunkon. Meg kell állni. Tüzet gyújtunk, leülünk. Csak ő van ott. Én meg te. Minden együtt, egybeolvad. Áll a csönd temploma. Pilinszky fölüti a Bibliát és olvasni kezdi a Jelenések könyvét.

Zöld Küllő Katinak